

Οι Πέντε Πρώτοι Στίχοι της Οδύσσειας και οι Αποδόσεις τους στην Νέα Ελληνική και Αγγλική Γλώσσα

Γρηγόρης Θ. Παπανίκος
Πρόεδρος
Αθηναϊκό Ίδρυμα Παιδείας και Έρευνας
Ελλάδα

Η μετάφραση ενός αρχαίου κειμένου δεν είναι μία εύκολη υπόθεση. Ο ρόλος μου ήταν πάντοτε «καταναλωτικός», δηλαδή αυτός του αναγνώστη. Στην περίπτωση της Οδύσσειας, και με αφορμή ένα πρόσφατο άρθρο που έγραψα με θέμα την συλλογική διαδικασία λήψης αποφάσεων στην Οδύσεια, «αναγκάστηκα» να διαβάσω επιλεγμένες μεταφράσεις στα αγγλικά και διασκευές στην νέα ελληνική (ν.ε.). Η απογοήτευσή μου ήταν μεγάλη. Ως «καταναλωτής» έμεινα ανικανοποίητος και αποφάσισα να παράγω μόνος μου την υπηρεσία που αφορούσε τους ελάχιστους στίχους της Οδύσσειας που χρησιμοποίησα. Με αυτό τον τρόπο, νομίζω ότι έδωσα μία πιο λογική εξήγηση της ανθρώπινης και θεϊκής συμπεριφοράς όταν καλούνται να συνεδριάσουν για την λήψη και υλοποίηση μιας απόφασης. Ο τρόπος που έκανα το διάβασμα του αρχαίου κειμένου της Οδύσσειας προσιδιάζει στην τεχνική του «δέντρου απόφασης» που χρησιμοποιείται ευρέως από οικονομολόγους και ανθρώπους της «αγοράς». Ως γνωστό, η μέθοδος αυτή δίνει το σύνολο όλων των πιθανών ενδεχόμενων καθώς και την πιθανότητά τους. Χρησιμοποιώντας ένα λεξικό αρχαίας ελληνικής και έχοντας διαβάσει έξι διασκευές στην ν.ε. και τρεις μεταφράσεις στην αγγλική γλώσσα, υπολόγισα το δειγματικό χώρο διασκευής/μετάφρασης του κάθε στίχου που με ενδιέφερε. Από αυτό επέλεξα εκείνη που απαντούσε στο εξής ερώτημα: ποια από τις πάμπολλες (μάλα πολλές) ενδεχόμενες διασκευές/μεταφράσεις έχει τη μεγαλύτερη πιθανότητα να είναι σωστή; Με άλλα λόγια, τι ήταν πιθανό να είχε στο νου του ο Όμηρος όταν έγραφε τον κάθε στίχο ή την κάθε φράση/πρόταση της Οδύσσειας; Ο τρόπος αυτός ικανοποίησε τη δική μου «καταναλωτική» ανάγκη κατανόησης των στίχων που με ενδιέφεραν. Το παρόν άρθρο περιγράφει αυτή την «παραγωγική» διαδικασία, χρησιμοποιώντας ως περίπτωση τους πιο φημισμένους στίχους της Οδύσσειας που είναι αναμφισβήτητα οι πέντε πρώτοι. Όλοι τους απαγγέλουν μα ελάχιστοι τους καταλαβαίνουν. Και εγώ δεν αποτελώ εξαίρεση.

Λέξεις κλειδιά: Οδύσεια, Όμηρος, αρχαίο κείμενο, ερμηνεία, μετάφραση, «δέντρα αποφάσεων».

The First Five Verses of the Odyssey and their Interpretations in Modern Greek and English

Gregory T. Papanikos
President
Athens Institute for Education and Research
Greece

Translating an ancient text is not an easy task. My role has always been that of a "consumer", i.e., that of the reader. In the case of the Odyssey, and on the occasion of a recent article I wrote on the collective decision-making process in the Odyssey, I was "forced" to read selected translations in English and adaptations in modern Greek. My disappointment was great. As a "consumer" I was dissatisfied and decided to produce myself the service that concerned the minimal verses of the Odyssey that I used. In this way, I think I gave a more logical explanation of human and divine behavior when called upon to meet to make and implement a decision. The way I read the ancient text of the Odyssey is typical of the "decision tree" technique that is widely used by economists and "market" people. As is well known, this method gives the sum of all possible outcomes as well as their probability of occurrence. Using a dictionary of ancient Greek and having read six adaptations in modern Greek and three translations in English, I calculated the sample space of all possible translation of each verse that interested me. From this, I chose the one that answered the following question: which of the many (so many actually) possible adaptations/translations is most likely to be correct? In other words, what might Homer have had in mind when was writing each verse or each phrase/sentence of the Odyssey? This satisfied my own "consumption" need to understand the verses that interested me. This article describes this "productive" process, using as an example the most famous verses of the Odyssey which are undoubtedly the first five. Everyone recites them but few understand them. And I am no exception.

Keywords: *Odyssey, Homer, ancient text, interpretation, translation, "decision trees".*

Εισαγωγή

Όταν άρχισα να διδάσκω οικονομικά στον Καναδά, στα μέσα της δεκαετίας του 1990, έπρεπε να κάνω κάποιες τυπικές ιατρικές εξετάσεις. Κανονίστηκε, λοιπόν, να επισκεφτώ έναν γιατρό που έτυχε να είχε σπουδάσει στην Αγγλία, πριν από τον 2^ο Παγκόσμιο Πόλεμο. Με δέχτηκε απαγγέλοντάς μου, στα Αρχαία Ελληνικά, τους πέντε πρώτους στίχους της Οδύσσειας:

Άνδρα μοι έννεπε, μοῦσα, πολύτροπον, ὃς μάλα πολλὰ
πλάγχθη, ἐπεὶ Τροίης ἱερὸν πτολίεθρον ἔπερσεν,
πολλῶν δ' ἀνθρώπων ἴδεν ἄστεα καὶ νόον ἔγνω·

πολλὰ δ' ὃ γ' ἐν πόντῳ πάθεν ἄλγεα ὄν κατὰ θυμόν,
ἀρνύμενος ἦν τε ψυχὴν καὶ νόστον ἐταίρων.

Τον ρώτησα αν γνώριζε τι σημαίνουν αυτοί οι στίχοι. Μου απάντησε ότι ναι μεν ἔκανε Ὀμηρο στο σχολεῖο στην Αγγλία ἀλλά εἶχε ἀπλά ἀποστηθῖσει τους στίχους και δεν γνώριζε οὔτε τι σημαίνουν οὔτε μπορούσε να ἀπαγγεῖλει κανέναν ἄλλο στίχο ἀπὸ τους ὑπόλοιπους. Ἐκανε και ἓνα ωραῖο λογοπαῖγνιο, που δεν το θυμάμαι, διότι στα ἀγγλικά η λέξη «ἀποστηθίζω» μεταφράζεται, «by heart», δηλαδή ἀπὸ καρδιάς. Ἦθελε να μου πει ὅτι ο Ὀμηρος ἦταν μέσα στην καρδιά του. Φυσικά τον εἶχε διαβάσει σε ἀγγλική μετάφραση. Συζητήσαμε για ἀρκετή ὥρα περὶ Ὀμήρου και ἦταν πολὺ χαρούμενος γι' αὐτό. Μάλλον του θύμισα τα νιάτα του στην δική του «Ἰθάκη» που ἴσως ἦταν κάποιο χωριὸ στην Αγγλία διότι δεν μου φάνηκε «πρωτευουσιάνος». Μία νησίδα μέσα στο μεγάλο νησί της Αγγλίας θα ἦταν το χωριὸ του. Ἦταν φανερό ὅτι ἔπασχε ἀπὸ νοσταλγία. Κάτι σαν τον Ὀδυσσεά. Τώρα που ξαναφέρνω την σκηνή στο μυαλό μου, μου φαίνεται ὅτι η Αγγλία φέρει στο σχῆμα λίγο με την Ἰθάκη. Στενόμακρα και τα δύο νησιά, με μία μέση λεπτή και πεπλατυσμένο το νότιο μέρος σε σχέση με το βόρειο μέρος τους.

Χρόνια ἀργότερα, επιστρέφοντας και ἐγὼ λόγω νόστου στην Ελλάδα μετὰ ἀπὸ δέκα χρόνια στο ἐξωτερικό, ἀρχισα να οργανώνω ἀκαδημαϊκά συνέδρια στο πλαίσιο του δικού μου «πολύτροπου» χαρακτήρα. Πολλοὶ ἀπὸ τους συμμετέχοντες ἀκαδημαϊκοὺς εἶχαν και αὐτοί, ὅπως ο γιατρός, «παπαγαλίσσει» τους πρώτους στίχους. Σταμάτησα να τους ρωτᾶω τι σημαίνουν και ἀπλά χαμογελοῦσα. Λίγοι γνώριζαν το νόημα. Ὡστόσο, δεν εἶναι μόνο οι ξένοι. Πολλοὶ Ἕλληνες ρίχνουν και καμία ἀρχαία ἐλληνικούρα και ὅποιον πάρει ο χάρος. Πολλές φορές πιάνω τον εαυτό μου να γελάει διότι μου θυμίζουν αὐτό που ἔγραψε ο Ἐρασμος στο βιβλίο του *Περὶ Μωρίας* το 1509. Μας λέει, λοιπόν, ο Ἐρασμος (1509/1970, σ. 38-39): «Α, μα! Σα να μου φαίνεται πως μιμούμαι τους σημερινούς ρήτορες! Δε θαρροῦν τάχα πως γινήκανε μονομιάς θεοί, ἐπειδὴ παρουσιάζονται ὅπως οι βδέλλες με δύο γλώσσες και λογαριάζουν για μεγάλο κατόρθωμα να χῶσουν σα σκελίδι στις λατινικές κουβέντες τους και καμία ἐλληνικούρα κι ας εἶναι ἀσχετη; Κι ὅταν τους λείψουν οι ξένες λέξεις, ξεθάβουν ἀπὸ κανένα σαρακοφαγωμένο βιβλίο τέσσερις ἢ πέντε ἀρχαϊκοὺς τύπους και ρίχνουν στάχτη στα μάτια του κοσμάκη· κι ἔτσι, λέω, αὐτοὶ που τους καταλαβαίνουν κορδώνονται, κι οι ἄλλοι, τόσο πιο πολὺ ἐκστασιάζονται, ὅσο πιο λίγο καταλαβαίνουν. Αὐτό εἶναι· γουστόζικο, μα την ἀλήθεια, τούτο το εἶδος της ευχαρίστησης των κουτεντέδων μας: ὅσο ἀπὸ πιο μακριὰ ἔρχεσαι, τόσο πιο πολὺ σε θαυμάζουν. Κι ἔτσι και βρεθόνε τίποτα κουφιοκεφαλάκηδες, γελάνε, χειροκροτοῦν, κουνάνε τ' αὐτιά τους σα γάιδαροι, για να δείξουν στους ἄλλους πως καλά κατάλαβαν». Η υπογράμμιση προστέθηκε και τα λόγια εἶναι περιττά.

Φέτος (2021) με ἀφορμὴ ἓνα συνέδριο και κάποια ἄλλα σημαντικά ἐρεθίσματα ἐπανήρθε στο μυαλό μου ο γιατρός. Ἐγραψα και παρουσίασα σ' ἓνα συνέδριο μία μελέτη με τίτλο «Collective Decision-Making in Homer's Odyssey», η οποία, μετὰ την παρουσίαση στο ἀκαδημαϊκὸ συνέδριο, δημοσιεύτηκε στο *Athens Journal of Mediterranean Studies*.

Ἐναδιαβάζοντας τον Ὀμηρο, λοιπόν, θυμήθηκα τον γιατρό και τους πρώτους πέντε στίχους της Ὀδύσειας. Τι ἀλήθεια μας λένε; Πῶς ἔχουν μεταφραστεῖ στα

Αγγλικά που διάβασε ο γιατρός; Μου είπε το βιβλίο αλλά δεν το θυμάμαι. Βρήκα μία αγγλική μετάφραση του τέλους του 19^{ου} αιώνα. Πολύ πιθανόν να είχε διαβάσει αυτή. Κοίταξα τις μεταφράσεις των πέντε πρώτων στίχων και απογοητεύτηκα. Άλλα είχα καταλάβει εγώ διαβάζοντας τους πέντε πρώτους στίχους. Η απογοήτευση μου ήταν ακόμη μεγαλύτερη όταν διάβασα τις μεταφράσεις στην νέα ελληνική (ν.ε.). Δύο από αυτές τις είχα διαβάσει ως μαθητής-φοιτητής αλλά τότε λίγη σημασία είχα δώσει στις λεπτομέρειες που δίνω τώρα. Παρεμπιπτόντως, ως οικονομολόγος, οι γνώσεις μου είναι πολύ περιορισμένες αλλά στην εργασία που έκανα για τους λίγους στίχους της *Οδύσσειας* που χρησιμοποίησα έκανα τις δικές μου αποδόσεις με το δικό μου τρόπο που εξηγώ στο προτελευταίο μέρος της παρούσης εργασίας. Δεν χρειάζομαι να μεταφράσω το κείμενο αλλά να αποδώσω το νόημα όσο πιο «οικονομολογικά» μπορούσα. Κάτι ανάλογο κάνω και με όλα τα αρχαία κείμενα από τα οποία με ενδιαφέρουν συγκεκριμένες περικοπές.

Με αυτά τα ερεθίσματα και τις ανύπαρκτες γνώσεις κλασικού φιλόλογου, μεταφραστή, ιστορικού, «φροντιστή» και άλλων συναφών επιστημών που ουδεμία σχέση έχω ούτε καν σαν καταναλωτής (αναγνώστης) πόσο μάλλον ως παραγωγός (συγγραφέας) ήθελα να δώσω το δικό μου στίγμα: κάποιος μπορεί να το διαβάσουν και ως αυτοστιγματισμό και ίσως να μην έχουν και άδικο. Σαν τον Τηλέμαχο και εγώ, απέκτησα το θάρρος να γράψω για τη δυσαρέσκειά μου με τις νεοελληνικές αποδόσεις όλων των αρχαίων κειμένων που έχω διαβάσει που δεν είναι και λίγα αν συγκριθώ με άλλους οικονομολόγους, ελάχιστα δε σε σχέση με αυτά που έχουν μελετήσει οι επαΐοντες¹. Επέλεξα να γενικεύσω εξειδικεύοντας την «κριτική» μου μόνο στους πρώτους πέντε στίχους της *Οδύσσειας*. Πρώτον, επέλεξα να παρουσιάσω τις μεταφράσεις των τεθνεώτων για να μην μπλέξω στις ομηρικές διαμάχες των εν ζωή κλασικών φιλόλογων που έτσι και αλλιώς δεν καταλαβαίνω παρ' όλο που δεν με αφήνουν αδιάφορες. Προσωπικές αδυναμίες είναι ο λόγος. Η παρουσίαση των αποδόσεων στην ν.ε. και οι μεταφράσεις στην αγγλική γλώσσα γίνεται στο επόμενο μέρος της παρούσης εργασίας. Στο μεθεπόμενο μέρος παρουσιάζω τη δική μου απόδοση στην ν.ε., η οποία στηρίζεται σε μία μεθοδολογία απόφασης επιλογής λέξεων με τη βοήθεια του γνωστού για τους οικονομολόγους «δέντρου απόφασης». Η μεθοδολογία αυτή παρουσιάζεται στο προτελευταίο μέρος της εργασίας. Η εργασία κλείνει με τα συμπεράσματά μου.

Επιλεγμένες Αποδόσεις στην Νέα Ελληνική και την Αγγλική Γλώσσα

Ο Πίνακας 1 απεικονίζει τις επιλεγμένες αποδόσεις στην ν.ε. των πέντε πρώτων στίχων της *Οδύσσειας*, με τη σειρά που έγιναν από την παλαιότερη στην νεότερη, αφήνοντας το κείμενο πολυτονικό ή μονοτονικό. Στην περίπτωση του Ιάκωβου Πολυλά (1825-1896) έβαλα το έτος θανάτου του ως χρονολογία πρώτα και μετά το

¹Υπάρχει σημαντική διάκριση μεταξύ του κάνω (μία) ανάγνωση, διαβάζω και μελετώ όπως έχω εξηγήσει στο Παπανίκος (2020). Μεγάλη είναι και η απογοήτευση με τις ν.ε. αποδόσεις του πιο σημαντικού για μένα έργου της αρχαιότητας που είναι το *Έργα και Ημέρες* του Ησιόδου.

έτος έκδοσης του έργου. Το έργο της διασκευής της Οδύσσειας το επεξεργαζόταν τα έτη (1875-1881).

Δεν θα αναφερθώ στους ίδιους τους συγγραφείς διότι εύκολα κάποιος μπορεί να βρει πληροφορίες γι' αυτούς από τις εγκυκλοπαίδειες του διαδικτύου αν και οι πιο πολλοί είναι γνωστοί και έξω από τον κύκλο των φιλόλογων και ιστορικών. Οι πιο παλιοί, όπως εγώ, ενθουμούμαστε το βιβλίο της *Οδύσσειας* του Ζήσιμου Σίδηρη που χρησιμοποιήθηκε ως γυμνασιακό εγχειρίδιο στα χρόνια μας, όπως σήμερα χρησιμοποιείται η μετάφραση του Δημήτρη Ν. Μαρωνίτη.

Μερικές παρατηρήσεις αξίζουν να αναφερθούν. Πρώτον, έχει ενδιαφέρον η απόδοση στην ν.ε. του Γεωργίου Παπανδρέου Δ.Φ. ο οποίος μέσα σε παρενθέσεις βάζει επεξηγηματικές φράσεις. Αυτό δείχνει ότι δεν μπορεί να γίνει απόδοση της *Οδύσσειας* χωρίς σημαντικές επεξηγήσεις. Μιας και πρωτοτυπεί με αυτόν τον τρόπο και συνεπώς είχε την ελευθερία να βάζει ότι θέλει μέσα σε παρένθεση, μου κάνει εντύπωση ότι μεταφράζει το «ἐν πόντῳ» ως «κατὰ τὴν θάλασσαν» χωρίς αναφορά ότι η λέξη αυτή μπορεί να σημαίνει και τον Ποσειδώνα, ο οποίος μπορεί να ήταν στο μυαλό του Ομήρου όταν το έγραφε. Σύμφωνα με την ηλεκτρονική καταμέτρηση που έκανα, ο Όμηρος στην *Οδύσεια* επέλεξε να χρησιμοποιήσει τη λέξη θάλασσα 236 φορές και τη λέξη πόντος 201 φορές. Η ομορφιά της επικής ποίησης αλλά και γενικότερα της αρχαίας ελληνικής γραμματείας, συνίσταται στην χρήση λέξεων που έχουν ουσιαστική διττή σημασία. Εν προκειμένω, η χρήση της λέξης «πόντος» σημαίνει μεν θάλασσα αλλά μπορεί κάλλιστα συνειρμικά να αναφέρεται στον Ποσειδώνα στον οποίον είχε παραχωρηθεί η κυριαρχία των θαλασσών. Ως γνωστό, ο Ποσειδώνας ήταν ο μεγάλος εχθρός του Οδυσσέα που τον κυνηγούσε σε θάλασσα και όχι σε στεριά διότι η τελευταία ήταν εκτός της δικής του κυριαρχίας.

Δεύτερον, περιέργεια μου προκάλεσε το πώς αποδίδεται στην ν.ε. η λέξη «ἔννεπε». Ο Πολυλάς και ο Παπανδρέου την μεταφράζουν «λέγε», ο Σίδηρης με το «πες», ο Εφταλιώτης και οι Κακριδής-Καζαντζάκης με το «τραγουδίση/τραγούδα» και ο Μαρωνίτης με το «ανιστορήσεις». Μου είναι δύσκολο να γράψω κάτι για τις επιλογές των ιερών τεράτων των ελληνικών γραμμάτων του Εφταλιώτη και ιδίως των Κακριδή-Καζαντζάκη αλλά κάτι με τρώει μέσα μου και πρέπει να το βγάλω. Αν ο Όμηρος ήθελε να πει «τραγουδίση/τραγούδα», τότε θα χρησιμοποιούσε το ίδιο ρήμα που είχε χρησιμοποιήσει και στον πρώτο στίχο της *Ιλιάδας*, «ἄειδε». Ακόμη και αυτό το ρήμα θα μπορούσε να αποδοθεί καλύτερα με το ρήμα «ψάλλω» προς έπαινο κάποιου ή και με το ρήμα «υμνολογώ»². Δεν καταλαβαίνω γιατί δεν επέλεξαν την απλή και ουσιαστική λέξη «να μου διηγηθείς» ή απλά «διηγήσου μου». Καλύτερο από αυτό που επέλεξαν θα ήταν και το «να μου αφηγηθείς» ή «αφηγήσου μου». Ειδικά για τον Μαρωνίτη, μου προκαλεί έκπληξη η επιλογή της λέξης διότι ο ίδιος στο βιβλίο του αναφέρει το εξής (Μαρωνίτης, 2005, σ. 28): «ΤΟ ΗΡΩΙΚΟ ΕΠΟΣ είναι ἐξ ὀρισμοῦ γένος ἀφηγηματικό: μνημονεύει προπάντων κλέα ἀνδρῶν στο πλαίσιο ἑνὸς παραδοσιακοῦ μύθου, πὸν τὸν ἀνασυγκροτεῖ καὶ τὸν ἐπανασημειολογεῖ μὲ τὴν ἀναδρομικὴ του διήγηση μεταφέρει τὸν ἀκροατὴ ἀπὸ τὸ ρευστὸ παρὸν στὸ συντελεσμένο καὶ εὐκλεές παρελθόν». Τα πλαγιαστά γράμματα υπήρχαν στο

²Το ρήμα αυτό χρησιμοποιεί ο Βιργίλιος στον πρώτο στίχο της *Αινειάδας* όπως αποδίδεται στην ν.ε. από τον Θεόδωρο Παπαγγελή: «Τὸν ἄντρα καὶ τὶς μάχες τοῦ ὕμῳ ... ».

πρωτότυπο. Η υπογράμμιση είναι δική μου. Αφού χρησιμοποιεί τις λέξεις «αφηγηματικό» και «διήγηση», γιατί δεν χρησιμοποίησε ένα από τα αντίστοιχα ρήματα για να αποδώσει καλύτερα τη λέξη «έννεπε»;

Πίνακας 1. Επιλεγμένες Αποδόσεις στην Νέα Ελληνική

1	<u>Απόδοση στην ν.ε. του Πολυλά (1896/1912)</u> Τὸν ἄνδρα, μοῦσα, λέγε μου, πολύτροπον, ποῦ εἰς μέρη πολλὰ ἐπλανήθη, ἀφοῦ ἔρριξε τὴν ἱερὴν Τρωάδα· καὶ ἀνθρώπων εἶδε αὐτὸς πολλῶν ταῖς χώραις καὶ τὴν γνώμην ἔμαθε, καὶ 'ς τὰ πέλαγα πολλὰ 'παθε ζητώντας μὲ τοὺς συντρόφους ἄβλαπτος νὰ φθάσῃ 'ς τὴν πατρίδα.
2	<u>Απόδοση στην ν.ε. του Σίδηρη (1916/1966)</u> Τὸν ἄντρα τὸν πολύτροπο πὲς μου, θεά, ποῦ χρόνια παράδερνε, σὰν πάτησε τῆς Τροίας τ' ἅγιο κάστρο, κι ἀνθρώπων γνώρισε πολλῶν τοὺς τόπους καὶ τὴ γνώμη κι ἔπαθε πλῆθος συμφορὰς στὰ πέλαγα, ζητώντας πῶς στὴν πατρίδα τοῦ ἄβλαβος νὰ πάει μὲ τοὺς συντρόφους.
3	<u>Απόδοση στην ν.ε. του Ἑφταλιώτη (1914-1923/2008)</u> Τὸν ἄντρα τὸν πολύπραγο τραγούδησέ μου, ὦ Μοῦσα, ποῦ περισσὰ πλανήθηκε, σὰν κούρσεψε τῆς Τροίας τὸ ἱερὸ κάστρο, καὶ πολλῶν ἀνθρώπων εἶδε χώρες κι ἔμαθε γνώμες, καὶ πολλὰ στὰ πέλαα βρῆκε πάθια, γιὰ μιὰ ζωὴ παλεύοντας καὶ γυρισμὸ συντρόφων.
4	<u>Απόδοση στην ν.ε. των Κακριδῆ-Καζαντζάκη (1938)</u> Τον ἄντρα, Μούσα, τον πολύτροπο τραγούδα μου, που πλήθος διάβηκε τόπους, αφού πάτησε της Τροίας το κάστρο το ἅγιο, και πολιτείες πολλές εγνώρισε, πολλῶν βουλές ανθρώπων, κι ἀρίφνητα τυράννια ετράβηξε στα πέλαγα η καρδιά του, για να σωθεῖ κι αυτός παλεύοντας και πίσω τους συντρόφους να φέρει.
5	<u>Απόδοση στην ν.ε. του Παπανδρέου Δ.Φ. (1938)</u> Λέγε εἰς ἐμὲ (ἐμπνευσόν με να λέγω), Μοῦσα, τὸν πολυμήχανον ἄνδρα (τὸν Ὀδυσσεά), ὅστις λίαν πολλὰς περιπλανήσεις περιπλανήθη, ἀφοῦ ἐκυρίευσε τὴν ἱερὰν (κτισθεῖσαν ὑπὸ θεῶν Ποσειδῶνος καὶ Ἀπόλλωνος) πόλιν τῆς Τροίας, πολλῶν δ' ἀνθρώπων εἶδε τὰς πόλεις καὶ ἐγνώρισε τὴν σκέψιν· πολλὰς δ' αὐτὸς βέβαια ἔπαθε θλίψεις εἰς τὴν ψυχὴν του κατὰ τὴν θάλασσαν, διότι ἤθελε νὰ σώσῃ καὶ τὴν ζωὴν του καὶ τὴν εἰς τὴν πατρίδα (Ἰθάκην) ἐπιστροφὴν τῶν συντρόφων του.
6	<u>Απόδοση στην ν.ε. του Μαρωνίτη (2006)</u> Τον ἄντρα, Μούσα, τον πολύτροπο να μου ανιστορήσεις, που βρέθηκε ως τα πέρατα του κόσμου να γυρνά, αφού της Τροίας πάτησε το κάστρο το ιερό. Γνώρισε πολιτείες πολλές, ἔμαθε πολλῶν ἀνθρώπων τις βουλές κι ἐζήσε, καταμεσῆς στο πέλαγος, πάθη πολλά που τον σημάδεψαν, σηκώνοντας το βάρος για τη δική του τη ζωὴ και των συντρόφων του τον γυρισμό.

Τρίτον, ἄξιου λόγου εἶναι ἡ ἀπόδοση στὴν ν.ε. τῆς λέξης «πολύτροπος». Καὶ αὐτὴ ἔχει διττὴ οὐσιαστικὴ σημασία. Ἀπὸ τὴν μία πλευρὰ, σημαίνει αὐτὸς που πηγαίνει σε πολλὰ μέρη, «πολυταξιδεμένος», «περιπλανώμενος πολὺ» καὶ ἀπὸ τὴν

άλλη σημαίνει «εύστροφος», «πανούργος», «δόλιος» (βλ. το Παράρτημα). Με εξαίρεση την απόδοση των Εφταλιώτη και Παπανδρέου, όλοι οι άλλοι συγγραφείς του Πίνακα 1 διατηρούν την λέξη του Ομήρου που νομίζω ότι είναι και η καλύτερη επιλογή (απόφαση). Ο Εφταλιώτης χρησιμοποιεί την λέξη «πολύπραγος» που βασικά ανταποκρίνεται στα χαρακτηριστικά του Οδυσσέα. Όπως αναπτύσσεται στην *Οδύσσεια*, ο Οδυσσέας είχε την δυνατότητα να κάνει πολλά πράγματα ταυτόχρονα όπως αποδείχτηκε, για παράδειγμα, στην Ωγυγία με την κατασκευή της σχεδίας του, στην Σχερία με τους αθλητικούς αγώνες, στην Ιθάκη στα νιάτα του με την κατασκευή του συζυγικού του κρεβατιού, με τις πολεμικές του αρετές στην Τροία, με τον διπλωματικό τρόπο που προσέγγισε την Ναυσικά όντας σε δυσχερή θέση στην Σχερία και πάνω από όλα με τις ιδέες του, όπως αυτή του Δούρειου Ίππου και την τύφλωση του Πολύφημου. Είχε και τα αρνητικά του όπως αναδείχθηκε με τον Πολύφημο και το περίφημο «ούτις». Ο Παπανδρέου Δ.Φ. αποδίδει την λέξη ως «πολυμήχανο» που περιορίζει πολύ το εύρος της έννοιας, η οποία σημαίνει κάποιον που βρίσκει πολλά τεχνάσματα. Όλοι οι άλλοι αφήνουν τη λέξη ως έχει. Το θεωρώ σωστή επιλογή. Απλώς πρέπει να συνοδεύεται και από ένα ερμηνευτικό σχόλιο. Αν άλλαζα τη λέξη «πολύτροπος», θα προτιμούσα το «πολύπλευρος» αλλά κυρίως το «πολυσχιδής». Το σύνολο των εννοιών που εμπεριέχεται στην τελευταία λέξη μπορεί να καλύπτει πλήρως την έννοια της λέξης «πολύτροπος». Τώρα το τι πραγματικά εννοούσε ο Όμηρος, έχει χαθεί για πάντα.

Τέταρτον, η επόμενη λέξη που με προβλημάτισε ήταν το «πτολίεθρον». Οι πιο πολλοί την ερμηνεύουν ως κάστρο, διότι περί ερμηνείας πρόκειται. Ο Πολυλάς την αγνοεί και ο Παπανδρέου την αποδίδει ως πόλη. Το λεξικό μου (βλ. Παράρτημα) γράφει ότι η λέξη σημαίνει «πόλις». Γιατί δεν το αποδίδουν έτσι και οι άλλοι; Άγνωστα αι βουλαί του λογοτέχνη και των σπουδαίων λογοτεχνών μας. Μου θυμίζει το αριστοφανικό «τι εννοεί ο ποιητής;» Αυτό έχει σχέση και με το ρήμα που χρησιμοποιεί ο Όμηρος συνοδεύοντας το ουσιαστικό. Η απόδοση που πρέπει να δοθεί στη ρήμα είναι μέρος της επόμενης παρατήρησης.

Πέμπτον, η επόμενη λέξη, «ἔπερσεν», έπαθε μεγαλύτερες ταλαιπωρίες στην απόδοσή της στην ν.ε. Αποδίδεται ως «πάτησε» (3 φορές), «έριξε», «κούρσεψε», και «κυρίευσε». Καμία δεν μου αρέσει. Το λεξικό μου δίνει καλύτερες επιλογές. Το ρήμα είναι «πέρθω» που σημαίνει στον Όμηρο «καταστρέφω», «ερημώνω», «ληλατώ», «αφανίζω» μια πόλη. Αυτές οι επιλογές δεν έχουν καμία σχέση με τις λέξεις που αποφάσισαν να επιλέξουν οι συγγραφείς της απόδοσης της *Οδύσσειας* στην ν.ε. Οι επιλογές του λεξικού ανταποκρίνονται πλήρως στο περιεχόμενο της *Οδύσσειας* διότι οι Αχαιοί τιμωρήθηκαν από τους Θεούς όχι γιατί πάτησαν ή έριξαν ή κυρίευσαν ή κούρσεψαν το ιερό κάστρο της Τροίας. Αν έκαναν μόνο αυτό, μικρό θα ήταν το κακό. Εξάλλου κάποιος θα κέρδιζε. Αν νικούσαν οι πολιορκητές, όπως και έγινε, τότε θα κατελάμβαναν, θα έριχναν, θα κυρίευαν, θα πατούσαν και θα κούρσεψαν τα τείχη (το κάστρο). Στην θεωρία των αποφάσεων αυτό είχε ήδη αποφασιστεί δέκα χρόνια πριν. Αν οι Θεοί δεν ήθελαν να εκστρατεύσουν οι Αχαιοί για να κυριεύσουν την Τροία δεν θα τους ζήτηγαν να θυσιάσουν την Ιφιγένεια. Συνεπώς, ο Όμηρος μάλλον δεν μπορεί να εννοούσε αυτό. Όπως το καταλαβαίνω, ο Όμηρος ήθελε να εξηγήσει γιατί τόσο πολύ (μάλα πολλά) ταλαιπωρούνταν ο Οδυσσέας από κάποιους και από κάποια γεγονότα που τα προξένησαν οι θεοί αναγκάζοντάς τον να περιπλανιέται (πλάγχθη)

σε θάλασσες και σε στεριές (νησιά). Ο Όμηρος το συνδέει με το «ἔπερσεν», κάνοντας χρήση του «ἔπει», που είναι σύνδεσμος χρονικός και αιτιολογικός. Δηλαδή, η αθέλητη περιπλάνηση του Οδυσσέα έγινε μετά την κατάληψη της Τροίας. Αυτός δεν μπορεί να είναι ο λόγος διότι οι θεοί γνώριζαν ότι αυτό ήταν ένα πιθανό ενδεχόμενο αφού οι ίδιοι τους ζήτησαν να θυσιάσουν την «Ιφιάνασσα» γι' αυτό όπως την αναφέρει ο Όμηρος. Άρα, κάτι άλλο συνέβη που δεν ήταν «συμφωνημένο» με τους θεούς και αυτό δεν εκφράζεται με τις λέξεις που επέλεξαν οι συγγραφείς για να αποδώσουν στην ν.ε. την λέξη «ἔπερσεν». Το τι ακολούθησε μετά ήταν το πρόβλημα. Οι Αχαιοί είχαν πολλές επιλογές του τι θα έκαναν με την κατάκτηση της Τροίας. Το πιο απλό και θεάρεστο έργο θα ήταν να πάρουν την Ωραία Ελένη και να φύγουν αφού ζητήσουν και υλικές αποζημιώσεις. Αντ' αυτού, αυτοί έκαναν «αίσχη», με χειρότερο αυτό του Αίαντα του Λοκρού, που εξόργισαν τους θεούς και αποφάσισαν να τους τιμώρησαν. Χειρότερη τιμωρία επεφύλαξαν για τον Αίαντα που δεν τον άφησαν σε χλωρό κλαρί, Αθηνά και Ποσειδώνας, μέχρι που τον έπνιξαν στην θάλασσα. Ο Μενέλαος, έχοντας μαζί του την μετανιωμένη Ελένη³, είχε καλύτερη τύχη αφού περιπλανήθηκαν μόνο οκτώ χρόνια μετά τα Τρωικά ενώ ο Οδυσσέας δέκα. Γιατί όλα αυτά; Όχι βέβαια γιατί πάτησαν το κάστρο της Τροίας αλλά για το τι ακολούθησε που θα μπορούσε να μην είχε ακολουθήσει. Οι Αχαιοί λεηλάτησαν την Τροία και αυτό συμπεριελάμβανε τα μεγάλα αίσχη ακόμη και μέσα στους ναούς, κατέστρεψαν, ερήμωσαν, λεηλάτησαν και αφάνισαν την πόλη. Αυτά πλήρωνε τώρα ο Οδυσσέας και όχι διότι πάτησε το κάστρο της Τροίας. Συνεπώς, οποιαδήποτε από τις τέσσερις αυτές επιλογές, που έχουν υπογραμμιστεί, θα απέδιδε καλύτερα το νόημα όλης της Οδύσειας. Η χρήση των λέξεων των συγγραφέων του Πίνακα 1 ερμηνεύει το «ἔπει» ως χρονικό σύνδεσμο μόνο αλλά όχι και ως αιτιολογικό.

Έκτο, τελευταίο και καλύτερο, είναι η απόδοση της λέξης «νόστον». Πραγματικά μου είναι διανοητικά ασύλληπτο ενώ χρησιμοποιούν όλων των ειδών τις λέξεις και φράσεις (γυρισμό, επιστροφή, πίσω να φέρει στην πατρίδα, στην πατρίδα να πάει, και να φθάσει στην πατρίδα) δεν χρησιμοποιούν την πιο όμορφη λέξη που περιέχει όλο το νόημα της *Οδύσειας*. Η λέξη παλινόστηση εκφράζει ακριβώς αυτό. Συν τοις άλλοις, περιέχει και τη λέξη «νόστος» του αρχαίου κειμένου. Σύμφωνα με το δικό μου λεξικό της ν.ε., παλινόστηση σημαίνει η «επιστροφή κάποιου στην πατρίδα, ύστερα από μακρόχρονη απουσία». Κανένας δεν επέλεξε αυτή τη λέξη. Γιατί;

Το συμπέρασμα από την παραπάνω ανάλυση των αποδόσεων στην ν.ε. είναι ότι οι συγγραφείς είχαν πολλές επιλογές. Υποθέτω ότι βρέθηκαν στο δίλημμα ποια να επιλέξουν και ο συνδυασμός πολλών επιλογών για μία λέξη μέσα σε μία πρόταση με πολλές λέξεις που και αυτές έχουν πολλές επιλογές ερμηνείας δημιουργεί μία διακλάδωση ερμηνειών της πρότασης που έχει ενδιαφέρον να αναλυθεί με την μέθοδο του δέντρου απόφασης που παρουσιάζεται στο προτελευταίο μέρος της

³Αιώνες αργότερα ο Γοργίας στο *Ελένης Εγκώμιον* μας δίνει τους λόγους που απαλλάσσουν την Ελένη από κάθε ψόγο. Παρ' όλα αυτά, ο Όμηρος στην *Οδύσεια* μας την παρουσιάζει σαν μετανιωμένη. Συνεπώς, η ίδια αισθανόταν ενοχές. Από επιχειρηματικής λογικής, η συμπεριφορά της Ελένης ήταν πλήρως ορθολογική. Αυτή είχε καταφέρει να κερδίσει όποιος και αν κέρδιζε τον Τρωικό πόλεμο. Λίγες αποφάσεις των ανθρώπων έχουν τέτοια κατάληξη. Συνήθως το ένα ενδεχόμενο είναι καλό και το άλλο κακό. Για την Ελένη και τα δύο ήταν καλά και συνεπώς μάλλον ήταν αδιάφορη.

παρούσης εργασίας. Ωστόσο, πριν τελειώσω αυτό το μέρος, θα ήθελα να παρουσιάσω και τρεις αγγλικές μεταφράσεις της *Οδύσσειας* που λίγο πολύ παρουσιάζουν τα ίδια προβλήματα με τις αποδόσεις στην ν.ε. αλλά και κάποιες ενδιαφέρουσες προσθήκες.

Στον Πίνακα 2 παραθέτω τρεις αγγλικές μεταφράσεις με μόνο κριτήριο ότι είναι αυτές που έτυχε να έχω διαβάσει. Οι παρατηρήσεις μου θα είναι πολύ σύντομες.

Πρώτον, η μετάφραση του Rieu χρησιμοποιεί την ελληνική λέξη «ήρωας» και όχι «άντρας», όπως κάνουν όλες οι αποδόσεις στην ν.ε. που εξετάσαμε παραπάνω και οι άλλες δύο αγγλικές μεταφράσεις του Πίνακα 2. Αυτή είναι μία επιπλέον πολύ καλή επιλογή που δεν χρησιμοποιώ παρακάτω σεβόμενος τον αυτοπεριορισμό να χρησιμοποιώ αποδόσεις λέξεων στην ν.ε. αυστηρά και μόνο αν αυτές αναφέρονται στο λεξικό των Liddell and Scott (2007) με λίγες εξαιρέσεις που τις θεωρώ εξόχως καλύτερες. Εναλλακτικά θα μπορούσε να είχε αναφερθεί η λέξη «mortal» (θνητός), όπως θα αναφέρω παρακάτω.

Πίνακας 2. Επιλεγμένες Αποδόσεις στην Αγγλική Γλώσσα

1	<p><u>Μετάφραση του Buckley, Theodore Alois (1891)</u> O Muse, sing to me of the man full of resources, who wandered very much after he had destroyed the sacred city of Troy, and saw the cities of many men, and learned their manners. Many griefs also in his mind did he suffer on the sea, although seeking to preserve his own life, and the return of his companions.</p>
2	<p><u>Μετάφραση του Rieu, Emile Victor (1946)</u> The hero of the tale which I beg the Muse to help me tell is that resourceful man who roamed the wide world after he had sacked the holy citadel of Troy. He saw the cities of many peoples and he learned their ways. He suffered many hardships on the high seas in his struggles to preserve his life and bring his comrades home.</p>
3	<p><u>Μετάφραση του Fagles, Robert (1996)</u> Sing to me of the man, Muse, the man of twists and turns ...driven time and again off course, once he had plundered the hallowed heights of Troy. Many cities of men he saw and learned their minds, many pains he suffered, heartsick on the open sea, fighting to save his life and bring his comrades home.</p>

Δεύτερον, ο Buckley ξεκινά βάζοντας το κάλεσμα στην Μούσα πρώτο που τον διαφοροποιεί από τις άλλες μεταφράσεις και αποδόσεις στην ν.ε. Αυτή την επιλογή του την αξιοποίησα και εγώ. Πάντως, όπως εξηγώ παρακάτω, το πρώτο μισό του πρώτου στίχου της *Οδύσσειας* έχει τέσσερις λέξεις που μπορούν να αναδιαταχθούν με οποιονδήποτε τρόπο (σειρά) δίνοντας ένα πλήθος από επιλογές. Είναι και αυτό μέρος της μεθοδολογίας απόδοσης ή μετάφρασης σύμφωνα με την τεχνική του «δέντρου απόφασης».

Τρίτον, όπως και με τις αποδόσεις στην ν.ε. έτσι και σε δύο από τις τρεις αγγλικές μεταφράσεις, οι συγγραφείς επέλεξαν να μεταφράσουν τη λέξη «έννεπε» ως «sing» (τραγουδά) και την άλλη ως «tell» (πες).

Με αυτές τις παρατηρήσεις μου και προβληματισμούς αποφάσισα να δώσω και εγώ τη δική μου απόδοση των πέντε πρώτων στίχων της *Οδύσσειας*, η οποία παρουσιάζεται στο επόμενο μέρος της εργασίας.

Η Απόδοση στην Νέα Ελληνική από Έναν Άσχετο

Τολμώ να παρουσιάσω τη δική μου άποψη. Δεν αποτελεί προσπάθεια διασκευής. Απλώς το γράφω όπως το καταλαβαίνω, κάνοντας μία επιλογή από τις χιλιάδες επιλογές που μου δίνει η τεχνική του δέντρου απόφασης, όπως την εξηγώ στο επόμενο μέρος της εργασίας. Αποτελεί την απόδοση στην ν.ε. ενός ασχέτου.

Η λέξη «άσχετος» έχει και αυτή τη δική της σημασία. Το λεξικό μου της ν.ε. μου λέει ότι μπορεί να σημαίνει δύο πράγματα. Πρώτον, είμαι άσχετος «για δύο ή περισσότερα πράγματα, φαινόμενα, καταστάσεις ή πρόσωπα που δε συνδέονται με κάποιο κοινό στοιχείο, που δεν έχουν σχέση μεταξύ τους». Τα δύο πράγματα είμαι εγώ και οι αποδόσεις στην ν.ε. γενικά και ειδικά της αρχαίας ελληνικής γραμματείας. Εγώ και αυτή δεν έχουμε καμία σχέση. Δεύτερον, είμαι άσχετος διότι με χαρακτηρίζει μία «πλήρης άγνοια ενός θέματος». Και αυτό σωστό είναι. Είμαι άσχετος με αποδόσεις αρχαίων κειμένων στην ν.ε. Με άλλα λόγια, έχω άγρια μεσάνυχτα.

Και σε περίπτωση που κάποιος ξέρει μόνο αρχαία ελληνικά και ειδικά ομηρικά θα πρέπει να τον προειδοποιήσω ότι είμαι παντελώς άσχετος με το περιεχόμενο που προσδίδει ο Όμηρος στη λέξη «άσχετος». Στην *Οδύσσεια* η λέξη χρησιμοποιείται δύο φορές, αν δεν έχω κάνει λάθος στο μέτρημα. Σημαίνει ακατανίκητος, ακατάσχετος, ασυγκράτητος, και απροσμάχητος. Ωστόσο μπορεί να σημαίνει και «αλύγιστος», σύμφωνα με την μετάφραση των Κακριδή-Καζαντζάκη του σχετικού στίχου της *Οδύσσειας* (γ.104): «μένος ἄσχετοι» που τον απέδωσαν στην ν.ε. ως «αλύγιστο κουράγιο». Πάντως εγώ μάλλον αλύγιστο θράσος είχα για να τολμήσω να αποδώσω έστω και πέντε στίχους από τον Όμηρο στην ν.ε. Ένα είναι σίγουρο. Ήταν ένα θέμα λήψης απόφασης να επιλέξω μία ανάμεσα σε πάμπολλες επιλογές που είχα. Διάλεξα αυτή που μου ταίριαζε καλύτερα. Κάποιος άλλος μπορεί να έκανε άλλη επιλογή. Ουδέν ψόγος. Στα οικονομικά μεγάλωσα να αποδέχομαι επιλογές που αποτελεί και σημαντική θεωρία μάλιστα, την Θεωρία της Επιλογής (Theory of Choice). Δεν είμαι σίγουρος όμως αν άλλοι επιστήμονες το αποδέχονται.

Σταματώντας την αδολεσχία μου εδώ, στον Πίνακα 3 παρουσιάζω τη δική μου απόδοση στην ν.ε. των πέντε πρώτων στίχων της *Οδύσσειας*. Αυτό το «θείον» έργο ήταν αποτέλεσμα της εφαρμογής της τεχνικής του δέντρου απόφασης όπως την εξηγώ στο επόμενο μέρος. Απλά να πω ότι μόνο για τη φράση «Ἄνδρα μοι ἔννεπε, μοῦσα, πολύτροπον» είχα 5.760 διαφορετικές επιλογές. Και από αυτές επέλεξα την μία που παρουσιάζω στον Πίνακα 3. Θέλω να δικαιολογηθώ ή καλύτερα να απολογηθώ για αυτήν μου την επιλογή κάνοντας κάποιες παρατηρήσεις, αναφέροντας ποιες ήταν οι δεύτερες καλύτερες επιλογές που είχα αν και ήδη έχω αναφέρει μερικές από αυτές τις επιλογές στο προηγούμενο μέρος της εργασίας.

Πρώτον, επέλεξα να κρατήσω τη λέξη «άνδρας» διότι επιθυμία μου ήταν να κρατώ τις ομηρικές λέξεις όπου αυτό ήταν εφικτό. Η δεύτερη μου επιλογή ήταν να χρησιμοποιήσω τη λέξη «θνητός» διότι και αυτό έχει τη σημασία του μέσα στην *Οδύσσεια*. Μία άλλη επιλογή που ήδη αναφέρθηκε είναι του «ήρωα» που θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι εννοιολογικά ταυτίζεται με το περιεχόμενο των λέξεων «μαχητής» και «πολεμιστής».

Δεύτερον, είμαι πεπεισμένος ότι η λέξη «ἔννεπε» αποδίδεται τέλεια με το «διηγῆσαι» και ως δεύτερη επιλογή το «αφηγήσαι». Το «πολύτροπον» διατηρήθηκε με τις επισημάνσεις που ανέφερα στο προηγούμενο μέρος που συνεχίζονται έτι περαιτέρω και στο επόμενο μέρος της εργασίας.

Πίνακας 3. Η Απόδοση στην Νέα Ελληνική από έναν Άσχετο

<p>Ἄνδρα μοι ἔννεπε, μοῦσα, πολύτροπον, ὃς μάλα πολλά πλάγχθη, ἐπεὶ Τροίης ἱερὸν πτολίεθρον ἔπερσεν, πολλῶν δ' ἀνθρώπων ἴδεν ἄστεα καὶ νόον ἔγνω· πολλά δ' ὃ γ' ἐν πόντῳ πάθεν ἄλγεα ὃν κατὰ θυμόν, ἀρνύμενος ἦν τε ψυχὴν καὶ νόστον ἐταίρων.</p>	<p>Ω Μούσα! Διηγῆσαι μου για τον πολύτροπο ἄνδρα, που πάρα πολλά τον παιδεύσαν, αφού την Τροία, την ιερή πόλη, λεηλάτησε, πολλῶν δε ἀνθρώπων πολιτείες γνώρισε και ἀντιλήψεις κατανόησε, πολλά, ιδίως στην θάλασσα, υπέφερε, θλίβοντας την καρδιά του, προσπαθώντας για τη ζωή του και την παλινόστηση των συντρόφων του.</p>
---	---

Τρίτον, τη λέξη «πλάγχθη» την απέδωσα με τη λέξη «παίδεψαν»⁴ για να τονίσω ότι ήταν κάτι που δεν ήθελε: ήταν η τιμωρία του αν και με την Καλυψώ στο πλάι του σ' ένα νησί παράδεισο λίγοι θα το θεωρούσαν ότι ταλαιπωρήθηκε. Ο λόγος αποδίδεται με τον σύνδεσμο «αφού» που δηλώνει χρόνο και λόγο. Ο Οδυσσεάς τιμωρήθηκε να παιδευτεί (περιπλανηθεί) μετά τα Τρωικά διότι συμμετείχε στην λεηλασία (ἔπερσεν) της Τροίας, το οποίο, ως μη συμφωνημένο γεγονός, δυσαρέστησε τους θεούς και αποφάσισαν να τους τιμωρήσουν. Η Τροία ήταν ιερή πόλη (ἱερὸν πτολίεθρον) που κτίστηκε από την Αθηνά και τον Ποσειδώνα. Δεν ήταν λοιπόν η κατάληψη του κάστρου της Τροίας που ενόχλησε τους θεούς αλλά αυτό που ακολούθησε. Στο πρώτο είχαν συναινέσει οι θεοί να το αποδεχτούν ως ενδεχόμενο. Το δεύτερο όμως ήταν απόφαση των Αχαιών και έπρεπε να τιμωρηθούν σύμφωνα με την εξής διαδικασία: ἄτη → ὕβρις → νέμεσις → τίσις. Τώρα ποια ήταν η αιτία της ἄτης των Αχαιών δεν γνωρίζουμε. Γνωρίζουμε όμως ότι πολλά τέτοια συμβαίνουν σε πολέμους ακόμη και μεταξύ ομοεθνῶν όπως τόσο παραστατικά μας τα αναφέρει ο Θουκυδίδης.

Τέταρτον, ο πιο σημαντικός στίχος ὅλης της Οδύσσειας είναι ο τρίτος. Εδώ την έννοια του γνωρίζω την χρησιμοποιώ να σημαίνει αυτό που μου λέει το λεξικό: «κατέχω μια γνώση συνήθως ως αποτέλεσμα μάθησης». Έμαθε ο Οδυσσεάς για τις άλλες πολιτείες. Γνωρίζουμε και εμείς καλά τι έμαθε στην χώρα των Φαιάκων, η οποία ήταν μία πολιτεία πρότυπο. Αυτό τον βοήθησε να καταλάβει τις διαφορετικές αντιλήψεις των ἀνθρώπων. Μία μη διάψευση της σημαντικότητας αυτού του στίχου είναι το φημισμένο πλέον ποίημα του Κωνσταντίνου Καβάφη «Η Ιθάκη» που τελειώνει ακριβώς με αυτόν τον στίχο από την Οδύσεια: «Κι ἂν πτωχικὴ τὴν βρῆς, ἢ Ἰθάκη δὲν σὲ γέλασε. Ἔτσι σοφὸς ποὺ ἔγινες, μὲ τόση πείρα, ἤδη θὰ τὸ κατάλαβες ἢ

⁴Την ιδέα την έκλεψα από την *Αινειάδα* του Βιργιλίου που ο τέταρτος στίχος αναφέρει για τον ἥρωά του ότι «τὸν παιδεύσαν σὲ πόντο καὶ στεριά ...», Η ἄλλη επιλογή που είχα ήταν «τον περιπλάνησαν». Αυτή είναι μία λέξη που δεν ακολούθησα το λεξικό μου διότι θεώρησα το «παίδεψαν» απειρώς καλύτερη.

Ἰθάκες τί σημαίνουν». Η υπογράμμιση προστέθηκε διότι αφορά τον εξεταζόμενο στίχο της *Οδύσσειας*.

Πέμπτον, τη φράση «γ' ἐν πόντῳ» την απέδωσα «ιδίως στην θάλασσα» διότι πιστεύω ότι αυτός είναι ο ρόλος του εγκλιτικού μορίου «γε», δηλαδή να δώσει ιδιαίτερη έμφαση στη λέξη «πόντῳ» για δύο λόγους. Πρώτον, ο Οδυσσεύς δεν ταλαιπωρήθηκε (υπέφερε) μόνο στην θάλασσα αλλά και σε στεριές. Στην θάλασσα όμως τον βρήκαν τα χειρότερα και αυτό συνδέεται με τη δεύτερη ερμηνεία. Δεύτερον, όπως ανέφερα ήδη, η λέξη «πόντῳ» σημαίνει Ποσειδώνας και ίσως αυτόν να είχε στο μυαλό του ο Όμηρος όταν έγραφε αυτόν τον στίχο χρησιμοποιώντας το μόριο «γε». Για να μας προΐδεάσει το τι θα αφηγηθεί μετά. Η *Οδύσσεια* είναι μία διαμάχη μεταξύ ενός θνητού (Οδυσσεύς) και ενός θεού (Ποσειδώνας). Το «γε» τονίζει αυτή την όψη της *Οδύσσειας*. Ο Οδυσσεύς από μόνος του δεν είχε καμία τύχη αν δεν το βοηθούσε η γλαυκώπις θεά της σοφίας Αθηνά. Αλλά όπως μας «έννεπε» ο Αίσωπος «σὺν Ἀθηνᾶ καὶ χεῖρα κίνει». Και όταν ο Οδυσσεύς ναυάγησε στα ανοιχτά της νήσου Σχερίας δεν έμενε με σταυρωμένα τα χέρια. Τα κούνησε και τα παρακούνησε μάλιστα για να σωθεί από την μήνιν του Ποσειδώνα.

Έκτον, η ένστασή μου για τον τελευταίο στίχο ήδη ειπώθηκε. Δεν συμφωνώ με την απόδοση του νόστου με οποιαδήποτε άλλη λέξη. Η όμορφη ελληνική λέξη «παλινόστηση» είναι αναντικατάστατη. Την λέξη «ἀρνύμενος» την απέδωσα με τη λέξη «προσπαθώντας» με την έννοια του να πετύχει ένα στόχο που είναι αυτονόητο όταν χρησιμοποιείται μέσα σε μία διαδικασία σύλληψης και υλοποίησης μιας ιδέας: εδώ να σώσει τη ζωή του και να επιστρέψει με τους συντρόφους του στην πατρίδα. Θα ήταν πιο πλήρες αν λέγαμε προσπαθώντας να κερδίσει τη ζωή του και την παλιννόστηση των συντρόφων του.

Σε ό,τι αφορά τις δικές μου ανάγκες θεωρώ την παραπάνω απόδοση ως καλύτερη διότι επιλέχθηκε από πλήθος εναλλακτικών προτάσεων που μου έδωσε η τεχνική του δέντρου απόφασης. Αυτή η τεχνική παρουσιάζεται στο επόμενο μέρος της παρούσης εργασίας.

Η Απόδοση του Κειμένου με την Μεθοδολογία του «Δέντρου Απόφασης»

Συνήθως η μεθοδολογία εξετάζεται στην αρχή και μετά εφαρμόζεται. Ανέστρεψα αυτή την διαδικασία. Να επισημάνω ότι ο σκοπός μου δεν ήταν να μεταφράσω τους πρώτους πέντε στίχους της *Οδύσσειας*. Απλά ήθελα να καταλάβω το εύρος όλων των πιθανών νοημάτων που απορρέουν από τη δική μου και μόνο κατανόηση αυτού του υπέροχου κειμένου. Η εφαρμογή αυτής της μεθόδου έγινε με αφορμή το άρθρο μου, που ήδη ανέφερα στην εισαγωγή, με τίτλο «Collective Decision-Making in Homer's Odyssey». Στα σχετικά χωρία της *Οδύσσειας*, τα οποία αναφέρονται στις δέκα συναντήσεις που με ενδιέφεραν, εφάρμοσα αυτή τη μέθοδο στην κατανόηση του κειμένου. Η «επική» ειρωνεία έγκειται στο γεγονός ότι η ίδια μέθοδος του δέντρου απόφασης χρησιμοποιείται συστηματικά στην διαδικασία λήψης αποφάσεων. Κάτι ανάλογο γινόταν και στις δέκα ομηρικές συναντήσεις της *Οδύσσειας* αν και δεν νομίζω ότι ήταν πρόθεση του Ομήρου να μας διδάξει την διαδικασία λήψης αποφάσεων.

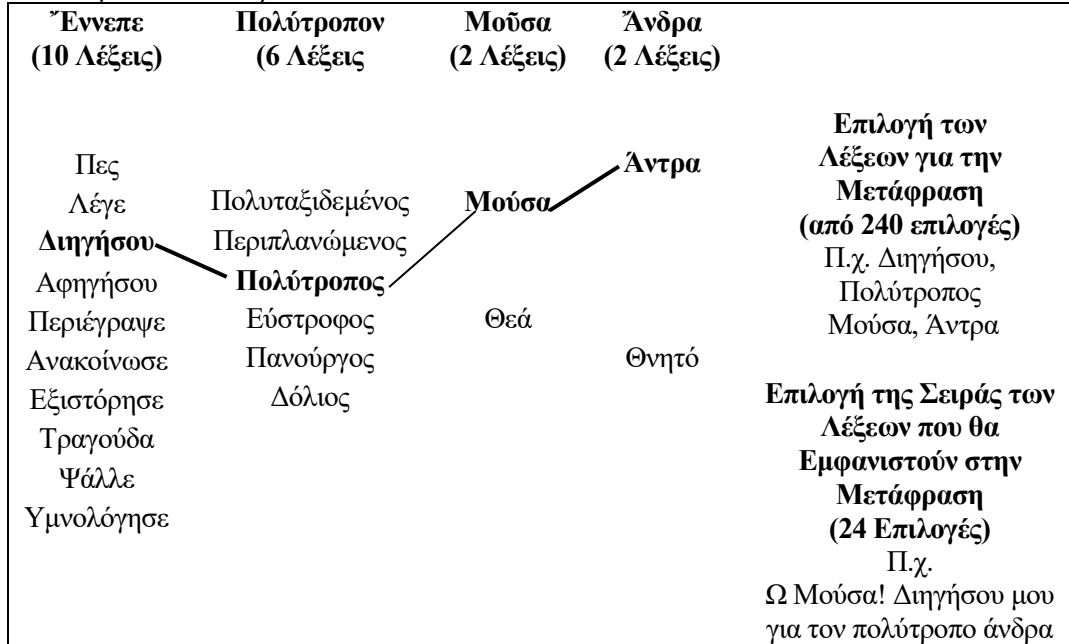
Βασική διαπίστωση είναι ότι μία ομηρική λέξη δεν έχει την ίδια σημασία και μπορεί να αποδοθεί με πολλούς τρόπους ή λέξεις. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να δημιουργούνται μάλα πολλές επιλογές. Δική μας απόφαση είναι τι θα χρησιμοποιήσουμε. Η μεθοδολογία του δέντρου απόφασης μας βοηθάει να καταγράψουμε όλες τις δυνατές επιλογές. Εγώ χρησιμοποίησα τις επιλογές που δίνονται στο παράρτημα και προέρχονται από το λεξικό των Liddell and Scott (2007). Ωστόσο, πρόσθεσα και κάποιες άλλες επιλογές διότι θεώρησα ότι μπορεί να αποδίδουν καλύτερα αυτό που πραγματικά ήθελε να πει ο Όμηρος. Θα δείξω αυτή την διάσταση παρακάτω, χρησιμοποιώντας την ερμηνεία της λέξης «άντρας».

Και αναφερόμαστε μόνο σε μία συγκεκριμένη πρόταση του Ομήρου διότι ο ίδιος ο Όμηρος χρησιμοποιεί την ίδια λέξη για να δηλώσει διαφορετικές έννοιες. Για παράδειγμα, η λέξη «δήμος» χρησιμοποιείται ως συνέλευση/συνέλευση ατόμων αλλά και ως χώρα ή περιοχή. Η δική μου επισκόπηση των αγγλικών μεταφράσεων και ελληνικών αποδόσεων που ανέφερα παραπάνω δεν διαψεύδουν αυτή την διαπίστωση αφού δεν χρησιμοποιούν τις ίδιες λέξεις (έννοιες;) για να αποδώσουν μία λέξη του Ομήρου. Συνεπώς, εγώ ως καταναλωτής της Οδύσσειας --δηλαδή ένας άσχετος με τις μεταφράσεις και αποδόσεις αναγνώστης του Ομήρου-- βρίσκομαι σε δίλημμα από ποιο ράφι να «αγοράσω» απόδοση/μετάφραση. Δύσκολη η απόφαση. Όχι όμως και τόσο δύσκολη αν εφαρμοστεί η τεχνική του «δέντρου απόφασης». Θέλει πολύ χρόνο και λίγο κόπο.

Μία ενδεικτική εφαρμογή αυτής της τεχνικής δίνεται στον Πίνακα 4. Σκοπίμως δεν απεικόνισα όλα τα κλαδιά του δέντρου διότι δεν θα φαινόταν τίποτε. Επέλεξα να απεικονίσω μόνο το κλαδί που «έκοψα» για να κατασκευάσω τη δική μου απόδοση στην ν.ε. αυτής της τόσο φημισμένης φράσης: «Ἄνδρα μοι ἔννεπε, μοῦσα, πολύτροπον». Πόσα είναι όλα τα κλαδιά του δέντρου των αποφάσεων; Είναι 240 κλαδιά (10x6x2x2). Θα μπορούσα δηλαδή να χρησιμοποιήσω μία από τις 240 επιλογές των τεσσάρων λέξεων για να μεταφράσω τη φράση. Και αυτό δεν είναι το τέλος. Τις τέσσερις αυτές λέξεις θα μπορούσα να τις βάλω σε 24 διαφορετικές σειρές. Με απλή αριθμητική η επιλογή της τελικής φράσης έγινε ανάμεσα σε 5.760 (240x24) επιλογές. Και αυτές οι επιλογές αφορούν μόνο μισό στίχο από τους 10.116 στίχους της Οδύσσειας. Είπα θέλει χρόνο αλλά όχι κόπο.

Στο δέντρο αποφάσεων του Πίνακα 4, οι επιλογές για την λέξη «άντρας» είναι δύο: άντρας και θνητός. Αλλά τι πραγματικά εννοείται με αυτή την λέξη. Ποιες είναι όλες οι πιθανές επιλογές και ποια η πιθανότητα αυτή να είχε στο μυαλό του ο Όμηρος όταν άρχιζε το έργο του με αυτή τη λέξη. Ένα είναι σίγουρο. Ο Όμηρος είχε την επιλογή της λέξης «Οδυσσέας» και προφανώς την απέρριψε. «Γιατί;», είναι το ενδιαφέρον ερώτημα. Η δική μου ερμηνεία είναι οικονομική. Ήθελε να αυξήσει την ζήτηση (το ενδιαφέρον) για την ιστορία του. Θα ξεκίναγε με το «Ἄνδρα» και πριν αναφέρει το όνομα θα σταμάταγε για να μαζέψει τους οβολούς από τους παρευρισκόμενους. Πολλοί θα ήταν αυτοί που θα έβαζαν με το μυαλό τους άλλους «ήρωες» του Τρωικού Πολέμου όπως ο Αϊάντας ο Λοκρός, ο Αγαμέμνων, ο Μενέλαος κ.ά. Όλων οι ιστορίες είχαν μεγάλο ενδιαφέρον. Φυσικά θα μπορούσε να αφηγηθεί και έναν ήρωα από τους Τρώες αλλά αυτό θα το έκανε ο Βιργίλιος κάποιους αιώνες αργότερα, το 19 π.Χ.

Πίνακας 4. Δέντρο Αποφάσεων των Επιλογών Απόδοσης της Φράσης: «Άνδρα μοι ἔννεπε, μοῦσα, πολύτροπον»

Αποκλείοντας το «Οδυσσέας», λοιπόν, κατέληξα ότι με τη λέξη «άνδρας» ο Όμηρος ίσως να εννοούσε μία από τις πέντε επιλογές του δέντρου απόφασης του Διαγράμματος 1 χωρίς να αποκλείονται και άλλες, όπως ημίθεος, πρωταγωνιστής, πολεμιστής κ.ά. Με αυτό ως δεδομένο, αντίστοιχα για την απόδοση στην ν.ε., θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί μία άλλη λέξη όπως έγινε στην αγγλική μετάφραση που ήδη ανέφερα με τη λέξη «ήρωας».

Το δέντρο απόφασης είναι μία τεχνική που μπορεί να μας βοηθήσει να εντοπίσουμε όλους τους πιθανούς συνδυασμούς λέξεων για να αποδώσουν τα ομηρικά έπη. Ποιο είναι το κέρδος από όλη αυτή την χρονοβόρο διαδικασία; Απλή γνώση είναι και τίποτε άλλο. Απλά μαθαίνεις όλο το πιθανό εύρος του τι θα μπορούσε να εννοούσε ο Όμηρος. Για όσους ζητούν μία τέτοια πληροφορία. Και όπως όλα τα αγαθά έτσι και η γνώση έχει το κόστος της. Τρόπος (μέθοδος) υπάρχει αλλά για πολλούς οι πόροι είναι σπάνιοι διότι όπως ο μέγιστος Ησίοδος ἔννεπε «κρύψαντες γὰρ ἔχουσι θεοὶ βίον ἀνθρώποισιν· ῥηδίως γὰρ κεν καὶ ἐπ' ἤματι ἐργάσσαιο, ὥστε σε κείς ἐνιαυτὸν ἔχειν καὶ ἀεργὸν ἔοντα» (*Ἔργα και Ημέρες*, στ. 42-44). Με άλλα λόγια, τι καλά που θα ήταν με μιας μέρας μελέτης να μαθαίναμε όσα μαθαίνουμε σ' έναν χρόνο. Θα διαβάζαμε μία μόνο μέρα και τις άλλες θα καθόμασταν αλλά ... που να βρεθεί τέτοια τύχη για μας τους θνητούς. Δεν υπάρχει τέτοιο χαπάκι ή εμβόλιο. Αναμένουμε ένα νέον Προμηθέα να το κλέψει από τους Θεούς ώστε και οι θνητοί να γίνουν παντογνώστες. Αν και πολλοί θνητοί ήδη

βαυκαλίζονται ότι είναι Θεοί. Αν τους πίεςεις πολύ θα υποχωρήσουν και θα αποδεχτούν ότι είναι ημίθεοι. Στην πραγματικότητα είναι Επιμηθείς.

Διάγραμμα 1. Δέντρο Απόφασης για την Επιλογή Απόδοσης στην Νέα Ελληνική της Λέξης «Άνδρας»

Επιλογές	Επεξηγήσεις και Πιθανότητες
Αρσενικός Όχι Γυναίκα	Είναι ένα ενδεχόμενο ότι ο Όμηρος μας αναφέρει ότι θα μιλήσει για έναν άντρα και όχι για μία γυναίκα. Δεν δίνω ούτε 1% πιθανότητα ότι αυτό ήταν που εννοούσε ο μεγάλος ποιητής.
Ενήλικας Ώριμος (Όχι Παιδί)	Αυτό έχει περισσότερες πιθανότητες, διότι ο Οδυσσέας ήταν ώριμος και είχε αναπτύξει και ευστροφία. Όχι όμως πάνω από 10%. Αυτό συνάδει και με τους αμέσως επόμενους στίχους που τον χαρακτηρίζει «πολύτροπο» και λόγω των περιπλανήσεων είχε μάθει πολλά γνωρίζοντας τόπους και ανθρώπους.
Γενναίος Ανδρείος Μαχητής ⁵	Ο Όμηρος με την επιλογή αυτή ήθελε να τονίσει τα κατορθώματά του τόσο στην κατάκτηση της Τροίας όσο και αυτά που θα περιγράψει με την <i>Οδύσσειά</i> του. Η επιλογή αυτή συγκεντρώνει αρκετές πιθανότητες, θα έλεγα 25-30%.
Ήρωας	Όλοι όσοι πολέμησαν στην Τροία ήταν ήρωες. Μάλιστα ο Ησίοδος το ονομάζει το «ηρωικό γένος», κάνοντας ειδικό αφιέρωμα σε αυτό παρεκκλίνοντας από την ονοματολογία των γενών του σύμφωνα με το μέταλλο (χρυσό, αργυρό, χάλκινο και σίδηρο). Αυτή η ερμηνεία συγκεντρώνει τις μεγαλύτερες πιθανότητες, θα έλεγα 40-45%.
Θνητός (Όχι Θεός)	Αυτή θα ήταν μία επιλογή αν ο Όμηρος ήθελε να τονίσει ότι ο ήρωάς του δεν ήταν θεός και συνεπώς ήταν έρμαιο των βουλών των θεών. Δεν την θεωρώ απίθανη την ερμηνεία. Της δίνω ένα ποσοστό μεγαλύτερο του 10%.

Συμπεράσματα

Είμαι σίγουρος ότι η τεχνολογία μία μέρα θα κατασκευάσει ένα δέντρο απόφασης για όλη την *Οδύσσεια*, δίνοντάς μας άπειρες αποδόσεις στην ν.ε. και αγγλικές μεταφράσεις. Τότε ο καταναλωτής (αναγνώστης) της Οδύσσειας θα πλέει σε πελάγη ευτυχίας χωρίς να φοβάται κανέναν Ποσειδώνα. Θα επιλέγει την διασκευή στην ν.ε. ή την μετάφραση στην αγγλική γλώσσα που επιθυμεί. Με αυτόν τον τρόπο θα κατασκευάσει τη δική του διασκευή ή μετάφραση. Ο καταναλωτής (αναγνώστης)

⁵Ο Βιργίλιος, όπως ήδη ανέφερα παραπάνω, στον πρώτο του στίχο αναφέρει τον άντρα και τις μάχες του υμνώ. Θα μπορούσε να ειπωθεί «τον μαχητή υμνώ».

θα είναι κυρίαρχος και όχι έρμαιο μερικών μεταφραστών που εκμεταλλεύονται την άγνοια πολλών της αρχαίας ελληνικής γλώσσας.

Σκοπός της παρούσης εργασίας ήταν απλά να δείξω το πώς ένας άσχετος και ούτε καν ερασιτέχνης μπορεί να αξιοποιήσει την τεχνική του δέντρου απόφασης. Χρειάζεται ένα καλό λεξικό να παράγει εκείνες τις αποδόσεις-ερμηνείες των κλασικών έργων της αρχαίας ελληνικής γραμματείας, χρησιμοποιώντας την εξειδικευμένη γνώση που έχει αποκτήσει στην επιστήμη του.

Αυτό έκανα και εγώ για τις ανάγκες μιας εργασίας μου που αφορούσε δέκα συναντήσεις στην *Οδύσσεια* όπου με τον ένα ή το άλλο τρόπο μπορούν θεωρηθούν ότι αποτελούν τυπικά διαχρονικά παραδείγματα συναντήσεων όπου λαμβάνονται αποφάσεις και υλοποιούνται αυτές με ένα σχέδιο που περιλαμβάνει και το σχετικό χρονοδιάγραμμα. Ξεκινώντας από αυτό παρήγαγα τις δικές μου αποδόσεις των σχετικών στίχων, χρησιμοποιώντας την τεχνική του «δέντρου απόφασης», τολμώντας μάλιστα στο παράδειγμα της λέξης «άνδρα» -την πρώτη λέξη της *Οδύσσειας*- να προσδώσω και πιθανότητες για το ενδεχόμενο μία απόδοση της λέξης αυτής να ήταν στο μυαλό του Ομήρου.

Ποια είναι η χρησιμότητα όλης αυτής χρονοβόρας και κοπιώδους διαδικασίας; Η απάντηση είναι μόνο μία: η απόκτηση γνώσης.

Παράρτημα

Πηγή: Liddell and Scott 2007.

Σημείωση: Η σειρά ακολουθεί τη σειρά εμφάνισης στους στίχους της *Οδύσσειας*.

1. **άνήρ** (\sqrt{ANEP}), *άνερος, ό, Αττ. άνδρός, άνδρι, άνδρα, κλητ. άνερ· πληθ. άνδρες, -δρών, -δράσι [ᾶ], -δρας· (ᾶ, ἄλλα στο Επικ. άνερος, άνερι, άνερες, -ᾶ)· ο άνδρας, Λατ. vir (όχι homo)· I. ο άνδρας αντίθ. προς τη γυναίκα, σε Όμηρ. κ.λπ. II. άνθρωπος, άνδρας αντίθ. προς το θεό, πατήρ άνδρών τε θεών τε, στον ίδ. III. άνδρας, αντίθ. προς το νέος, άνδρας στην ακμή της ηλικίας, στον ίδ. κ.λπ.· εἰς άνδρας ἐγγράφεσθαι, συγκαταλέγομαι ανάμεσα στους άνδρες, σε Δημ. IV. άνδρας εμφατικά, πράγματι άνδρας, άνερες ἔστε, φίλοι, σε Ομήρ. Ιλ.· πολλοὶ μὲν άνθρωποι, ὀλίγοι δὲ άνδρες, πολλοὶ άνθρωποι, ἄλλὰ λίγοι άνδρες, σε Ηρόδ. V. άντρας, αντίθ. προς τη γυναίκα του, σύζυγος, σε Όμηρ. κ.λπ.· αἰγών᾿ άνερ, ο vir gregis του Βιργιλίου, σε Θεόκρ.*
2. **ένέπω**, επιτετ. **έννέπω, αόρ. β' ένισπον, προστ. ένισπες και ένισπε, μέλ. ένισπήσω και ένίπω**· εκτετ. τύπος του *ἔπω, εἶπεῖν· I. λέω, διηγούμαι, αναφέρω, αφηγούμαι, περιγράφω, σε Όμηρ., Τραγ.· **απόλ.**, διηγούμαι, ανακοινώνω ειδήσεις ή εξιστορώ μύθους, σε Ομήρ. Οδ.
3. **πολύ-τροπος, -ον (τρέπω)**, I. αυτός που πηγαίνει σε πολλά μέρη, πολυταξιδεμένος, περιπλανώμενος πολύ, Λατ. multum jactatus, λέγεται για τον Οδυσσέα, σε Ομήρ. Οδ. 2. **μεταφ.**, εϋστροφος, πανούργος, δόλιος, λέγεται για τον Ερμή, σε Όμηρ.
4. **μάλα[μάλᾶ]**, I. **επίρρ.**, πολύ, πάρα πολύ, υπερβολικά, σε Όμηρ.
5. **πλάζω, Επικό. παρατ. πλάζον, αόρ. α' ἔπλαζα, Επικ. πλάζα** — Παθ. και Μέσ., Δωρ. **πλάσδομαι, Επικ. παρατ. πλαζόμεν, μέλ. πλάζομαι, αόρ. α' ἐπλάγχθην, Επικ. πλάγχθην**· όπως το **πλανάω**· I. I. κάνω κάποιον να περιπλανιέται ή να περιφέρεται, σε Όμηρ. 2. οδηγώ σε σφάλμα, μπερδεύω, παραπλανώ, **στον ίδ. II. Παθ.**, περιπλανιέμαι, περιφέρομαι, τριγυρίζω, σε Ομήρ. Οδ.· ἀπόχαλκόφι χαλκός ἐπλάγχθη, ο χαλκός εξοστρακίστηκε από τον χαλκό, σε Ομήρ. Ιλ.· με γεν., περιπλανιέμαι από κάποιον.
6. **πτολίεθρον, τό, Επικό εκτεταμ. από το πτόλις, σε Όμηρ. πτόλις, -ιος, ή, Επικό. αντί πόλις, σε Όμηρ., Αισχύλ., Ευρ.**
7. **πέρθω, μέλ. πέρσω, αόρ. α' ἔπερσα, αόρ. β' ἔπράθον, απαρ. πρᾶθεῖν, Επικ. πρᾶθέειν** — Παθ., με Μέσ. μέλ. **πέρσομαι**· συγκοπτ. **απαρ. αορ. β' πέρθαι**, όπως το **δέχθαι** από το **δέχομαι**· I. καταστρέφω, ερημώνω, ληηλατώ, αφανίζω, μια πόλη, σε Όμηρ.
8. **ἐπεί, Ιων. ἐπέιτε**, επίσης **ἐπειδή, σύνδ.** χρονικός και αιτιολογικός. ΧΡΟΝΙΚΟΣ, μετά από αυτά, κατόπιν, αφού, όταν, με **αόρ.**, για να δηλώσει ολοκληρωμένη πράξη, ή **παρατ.**, για να δηλώσει ενέργεια που δεν έχει συντελεσθεί ακόμη.
9. **ἰδέω, I. Ιων.** αντί **ἴδω, υποτ. αορ. β' του εἶδον**· II. **Επικ.** αντί **εἶδῶ, υποτ. παρακ. του οἶδα**, γνωρίζω.
10. **ἄστυ, τό, Επικ. γεν. -εος, σε Αττ. -εως· Αττ. πληθ. ἄστη**· I. πολιτεία, πόλη, σε Όμηρ. κ.λπ.·
11. **νόος, νόου, Αττ. συνηρ. νοῦς, νοῦ, ό**· στους μεταγεν. συγγραφείς απαντούν πτώσεις της γ' κλίσης, **γεν. νοός, δοτ. νοῖ, αιτ. νοῦν**· I. I. μυαλό, διάνοια, αντίληψη, σε Όμηρ. κ.λπ.· **νόφ**, με νου, φρόνιμα, συνετά, σε Ομήρ. Οδ.· **παρέκ νόον**, ασυναίσθητα, ανόητα, άκριτα, σε Ομήρ. Ιλ.· **σὺν νόφ**, με σωφροσύνη, 3. ψυχή, συναίσθημα, «καρδιά»· **χαῖρε νόφ**, σε Ομήρ. Οδ.· ομοίως, **νόος ἔμπεδος, ἀπηνής**, σε Όμηρ.· **ἐκ παντός νόου**, με όλη του την καρδιά και την ψυχή, σε Ηρόδ. κ.λπ. 4. ο νους σαν όργανο λήψης αποφάσεων και σχεδιασμών· **τί σοι ἐν νόφ ἔστι ποιεῖν**; τί σκοπεύεις να κάνεις; **στον ίδ.**· **ἐν νόφ ἔχειν**, με **απαρ.**, προτίθεμαι, σκοπεύω, προδιατίθεμαι να..., **στον ίδ.**· **νόον τελεῖν**, σε Ομήρ. Ιλ.
12. **ἔγνω από το γι-γνώσκω, Ιων. και στα μεταγεν. ελλ. γινώσκω, μέλ. γνώσομαι, παρακ. ἔγνωκα, αόρ. β' ἔγνων** (όπως από ρήμα σε -μι), **Επικό. γνών, υποτ. γνώ, Επικ. γνώω, γνώομεν, γνώωσι, απαρ. γνώναι, Επικ. γνώομεναι**· Παθ., μέλ. **γνωσθήσομαι, αόρ. α' ἐγνώσθην, παρακ. ἔγνωσμαι**· I. μαθαίνω να γνωρίζω, αντιλαμβάνομαι, κατανοώ, μαθαίνω, σημειώνω, και στους παρελθοντικούς χρόνους γνωρίζω· με **αιτ.**, σε Όμηρ. κ.λπ.· επίσης, διαχωρίζω, διαφοροποιώ, διακρίνω, **ώς εὔ γιγνώσκης ἡμὲν θεὸν ἠδὲ καὶ άνδρα**, να διαχωρίζεις τους θεούς από τους ανθρώπους, σε Ομήρ. Ιλ.·

με γεν., γνώτην ἀλλήλων, γνώριζε ο ένας την ύπαρξη του άλλου, σε Ομήρ. Οδ.· γνώχουμένοιο, γνώριζε ότι ήταν θυμωμένος, σε Ομήρ. Ιλ.· με μτχ., ἔγνω μιν οἰωνὸν ἔοντα, αντιλήφθηκα ότι ήταν πτηνό ως ένδειξη οιωνού, σε Ομήρ. Οδ.· ἔγνω ἡττημένους, ένιωσα πως είχα ηττηθεί.

13. ὄ, I. Ἴων. και Δωρ. αρσ. αντί της αναφορ. αντων. ὄς. II. γενικά, ουδ. του ίδιου.
14. γε, Δωρ. γα· εγκλιτικό μόριο το οποίο χρησιμ. για να δώσει έμφαση στη λέξη ή στις λέξεις τις οποίες ακολουθεί, μέσω του περιορισμού της έννοιας (πρβλ. γούν), I. 1. τουλάχιστον, όπως και να 'χει, εν πάση περιπτώσει, Λατ. quidem, saltem· ὦδε γε, έτσι τουλάχιστον, δηλ. μ' αυτόν τον τρόπο και όχι διαφορετικά, σε Ομήρ. Ιλ.· ὁ γ' ἐνθάδε λεώς, τουλάχιστον οι εδώ άνθρωποι, σε Σοφ.· με αρνητικά μόρια, οὐ δύο γε, Λατ. ne duo quidem, ούτε καν δύο, σε Ομήρ. Ιλ.· οὐ φθόγγος γε, ούτε ο παραμικρός, ελάχιστος ήχος, σε Ευρ. 2. με αντων.: με την προσωπ. αντων. του α' προσ. συνδέεται τόσο στενά που μεταβάλλεται και ο τονισμός π.χ. ἔγωγε, Λατ. equidem· επίσης, σύγε, ὄγε, κείνός γε, τοῦτό γε κ.λπ.· στην Αττ. έπειτα από αναφορ. αντων., ὄςγε, οἷ γε, κ.λπ., περίπου όμοιο με το Λατ. quippe qui, οἷ γέ σου καθύβρισαν, σε Σοφ. 3. έπειτα από όλων των ειδών τους συνδ., πρὶν γε, πριν τουλάχιστον· εἴ γε, ἐάν γε, ἄν γε, Λατ. siquidem, αν δηλαδή, αν πράγματι κ.λπ. II. επηρεάζει ολόκληρη την πρόταση· 1. συγκεκριμένα, δηλαδή· Διός γε διδόντος, δηλαδή αν ο Δίας το παραχωρήσει, σε Ομήρ. Οδ.· ἀνήρ, ὅστις πινύτος γε, κάθε άνδρας, τουλάχιστον όποιος είναι συνेतός, στο ιδ. 2. στους Αττ. διαλόγους, όπου κάτι προστίθεται στη δήλωση του προηγούμενου ομιλητή, όπως, ἔπεμψέ τίς σοι; Απάντηση: καλῶς γε ποιῶν, ναι, και καλώς έπραξε, σε Αριστοφ.· ομοίως, πάνυ γε κ.λπ., σε Πλάτ. 3. υπονοώντας παραχώρηση· εἰμί γε, πολύ καλά, θα πηγαίνω, σε Ευρ.
15. πόντιος, -α, -ον (πόντος), 1. αυτός που ανήκει στον Πόντο, λέγεται για τον Ποσειδώνα, σε Ομηρ. πόντος, -ου, ὄ, Επικό. γεν. ποντόφιν· I. θάλασσα, ιδίως, ανοιχτό πέλαγος, σε Όμηρ. κ.λπ.
16. πάσχω, μέλ. πείσομαι, αόρ. β' ἔπαθον, παρακ. πέπονθα, υπερσ. ἐπεπόνθειν· όλοι αυτοί οι τύποι απαντώνται στον Όμηρο και στους Αττ.· Επικ. τύποι, παρακ. πέποσθε αντί πεπόνθατε, παρακ. μτχ. θηλ. πεπᾶθυῖα αντί πεπο νθυῖα. Κύρια σημασία· I. υφίσταμαι μια δυσχερή κατάσταση εξαιτίας της έλλειψης, υποφέρω, υφίσταμαι, μένω αδρανής, αντίθ. του πράττω, ενεργώ, δραστηριοποιούμαι, ἔρξαν τ' ἔπαθόν τε, σε Ομήρ. Οδ.·
17. ἄλγος, -εος, τό, I. 1. σωματικός πόνος, σε Ομήρ. Ιλ., Σοφ. 2. ψυχικός πόνος, θλίψη, λύπη, σε Όμηρ. II. οτιδήποτε προκαλεί πόνο, σε Βίωνα, σε Ανθ.
18. θυμός, ὄ (θύω Β), ψυχή· I. όπως το Λατ. anima, ψυχή, πνοή, ανάσα, ζωή· θυμὸν ἀπαυρᾶν, ἀφελέσθαι, ἐξελέσθαι, ἐξαινύσθαι, ὀλέσαι, αφαιρώ την ζωή, σε Όμηρ.· θυμὸν ἀποπνείειν, εκπνέω, σε Ομήρ. Ιλ.· θυμὸν ἀγείρειν, συγκρατώ τον εαυτό μου, στο ιδ., κ.λπ.· θυμὸς τείρετο καμάτω, το πνεύμα του είχε καταπονηθεί, φθαρεί από την κούραση, στο ιδ. II. όπως το Λατ. animus, ψυχή, καρδιά· και ομοίως I. χρησιμοποιείται για την επιθυμία για φαγητό και ποτό, πείειν ὅτε θυμὸν ἀνώγει, στο ιδ.· με απαρ., βαλέειν δέ ἔετο θυμός, η καρδιά του τον πρόσταζε να ρίξει, στο ιδ.· ἤθελεθυμῶ, ευχόταν μέσα στην καρδιά του ή με όλη του την καρδιά, στο ιδ.· θυμῶ βουλόμενος, ευχόμενος με όλη του την ψυχή, σε Ηρόδ.· επίσης, ἐκ θυμοῦ φιλέειν, σε Ομήρ. Ιλ.· θυμός ἐστί μοι, θυμός γίγνεται μοι, με απαρ., διάθεση να..., στον ιδ., Ξεν., κ.λπ.· επίσης όπως η έδρα της λύπης ή της χαράς, χαῖρε δὲ θυμῶ, σε Ομήρ. Ιλ.· ἄχνητο θυμός, στο ιδ., κ.λπ. 2. νόηση, διάθεση, βούληση, επιθυμία, θυμὸς πρόφρων, νηλεής, σιδήρεος, σε Όμηρ.· ἔνα θυμὸν ἔχειν, έχοντας κοινή σκέψη, σε Ομήρ. Ιλ.· δόκησε δ' ἄρα σφίσι θυμὸς ὡς ἔμεν, τους ευχαρίστησε να έχουν τέτοια γνώμη, σε Ομήρ. Οδ.· ἐδαῖζετο θυμός, οι γνώμες τους διχάστηκαν, σε Ομήρ. Ιλ. 3. κουράγιο, θάρρος, τόλμη, μένος και θυμός, στο ιδ.· θυμὸν λαμβάνειν, παίρνω θάρρος, σε Ομήρ. Οδ.· παραι ποσι κάππεσε θυμός, σε Ομήρ. Ιλ., κ.λπ. 4. όπως η έδρα του θυμού, νεμεσίζεσθαι ἐνὶ θυμῶ, στο ιδ.· απ' όπου, θυμός, οργή, δάμασον θυμὸν, στο ιδ.· θυμὸς μέγας ἐστί βασιλῆος, στο ιδ. 5. η ψυχή όπως η έδρα της σκέψης, ἦδε γὰρ κατὰ θυμὸν, στο ιδ.· φράζετο θυμῶ, στο ιδ.
19. ἄρνῦμαι, αποθ., χρησιμ. μόνο σε ενεστ. και παρατ., εκτεταμ. τύπος του αἶρομαι, λαμβάνω για μένα ή για άλλον, αποκομίζω, αποκτώ, κερδίζω, πορίζομαι, λέγεται ιδίως για τιμή ή

- ανταμοιβή, σε Όμηρ., **Αττ.**· σπανίως με αρνητική σημασία, *ἀρνύμενος λάβαν*, **πιθ.** παίρνω εκδίκηση για το κακό που μου έκαναν, σε **Ευρ.**
20. **ψυχή, ή (ψύχω) I. 1.** πνοή, **Λατ.** anima, ιδίως ως σημείο ζωής, ζωή, πνεύμα, σε Όμηρ. **κ.λπ.**· *ψυχή τε μένος τε ψυχή τε και αἰών*, *ψυχή και θυμός*, σε Όμηρ.· *τὸν δ' ἔλιπε ψυχή*, λέγεται για κάποιον που λιποθυμά, σε **Ομήρ. Ιλ.**· *ψυχὴν παρθέμενος*, παρακινδυνεύοντας ή ρισκάροντας τη ζωή του, σε **Ομήρ. Οδ.**· *ἐμὴν ψυχὴν παραβαλλόμενος*, σε **Ομήρ. Ιλ.**· *περὶ ψυχῆς*, για τη ζωή κάποιου, **δηλ.** για τη σωτηρία του, σε **Ομήρ. Οδ.**· *μάχεσθαι, θέειν περὶ ψυχῆς*, σε Όμηρ.· *τρέχειν περὶ ψυχῆς*, σε **Ηρόδ.**· *ὁ περὶ τῆς ψυχῆς ἀγών*, αγώνας ζωής και θανάτου, σε **Σοφ.**· *ποινήν τῆς Αἰσώπου ψυχῆς ἀνελέσθαι*, παίρνω εκδίκηση για τη ζωή του Αισώπου, σε **Ηρόδ.**· *ψυχὴν ἀφιέναι*, σε **Ευρ. 2. μεταφ.**, λέγεται για προσφιλή πράγματα, όπως η ζωή, *χρήματα γὰρ ψυχή πέλεται βροτοῖσι*, σε **Ησίοδ.**· *πᾶσι δ' ἀνθρώποις ψυχή τέκν' (ἐστί)*, σε **Ευρ. ΙΙ. 1.** ψυχή του νεκρού, πνεύμα, φάντασμα, σε Όμηρ.
21. **ἦν**, αιτ. ενικ. θηλ. της αναφορ. αντων. *ὅς και της κτητ. αντων. ὅς, ἐός.*
22. **ὄς, ἦ, ὄν**, γεν. *οἶο* κ.λπ.: **ΚΤΗΤ. ΑΝΤ. I.** του γ' προσδ. αντί *ἐός*, δικός του, δική του, δικό του, δικός της, δική της, δικό της, **Λατ.** suus, σε Όμηρ., αρχ. **Αττ. ΙΙ.** του β' προσ. αντί *σός*, δικός σου, σου, σε **Ησίοδ. ΙΙΙ.** του α' προσ., αντί *ἐμός*, δικός μου, μου, σε **Ομήρ. Οδ.**
23. **τε**, εγκλιτικό μόριο, και, **Λατ.** que (ομοίως *καί*, **Λατ.** et). **I. 1.** Ως σύνδεσμος χρησιμεύει στη σύνδεση προτάσεων, όπως, *ὄς Χρύσην ἀμφιβέβηκας Κίλλαν τε ζαθέην, Τενέδοιό τε ἴφι ἀνάσσεις*, σε **Ομήρ. Ιλ.**· ή μπορεί να χρησιμοποιείται επαναλαμβανόμενο ως **τε...τε...**, και...και..., όπως *πατήρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε*, σε Όμηρ. Ομοίως επίσης, *τε...*, και..., όπως *διαστήτην Ἀτρείδης τε και δῖος Ἀχιλλεύς*, σε **Ομήρ. Ιλ. κ.λπ.**· χρησιμοποιείται για να δείξει χρονική σύμπτωση, *μεσαμβρή τέ ἐστί και τὸ κάρτα γίγνεται ψυχρόν*, σε **Ηρόδ. κ.λπ. 2.** ο συνδυασμός *καί τε* είναι σπάνιος στους **Επικ.**, και επίσης, σε Όμηρ. **ΙΙ.** στην **Επικ.** ποίηση, το *τε* επισυνάπτεται σε πολλές αντωνυμίες ή μόρια, χωρίς να μεταβάλλει την έννοιά τους, όπως *ὄστε, ὄσος τε, γάρ τε, δέ τε, μέν τε, ἔνθα τε, ἵνα τε κ.λπ.*· στους **Αττ.**, το *τε* εξέπεσε ως περιττό, με εξαίρεση μερικές λέξεις, *ἄτε, ὄστε, ἐφ' ὅτε, οἶός τε, ἔσσε.*

Βιβλιογραφία

Ελληνική

- Βιργίλιος (Vergilius Maro Publius) (19 π.Χ./2019) *Αινειάδα*. Μετάφραση: Θεόδωρος Παπαγγελής. Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης.
- Έρασμος (1509/1970) *Μωρίας Εγκώμιον*. Μετάφραση: Στρατής Τσίρκας. Αθήνα: Εκδόσεις Ηριδανός.
- Εφταλιώτης, Α. (1914-1923/2008) *Ομήρου Οδύσσεια*. Αθήνα: Βιβλιοπωλείο της Εστίας Ι. Δ. Κολλάρου & Σια Α.Ε.
- ΗΣίοδος (8^{ος} αι. π.Χ.) *Έργα και Ημέρες*
- Κακριδής, Ι., Καζαντζάκης, Ν. (1938/2011) *Ομήρου Οδύσσεια*. Αθήνα: Εκδόσεις Καζαντζάκη.
- Μαρωνίτης, Δ. Ν. (2005) *Επιλεγόμενα στην Ομηρική Οδύσσεια*. Αθήνα: Εκδόσεις Κέδρος.
- Μαρωνίτης, Δ. Ν. (2006) *Μετάφραση Ομήρου Οδύσσεια*. Τόμος Α' και Β'. Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών (Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη).
- Παπανδρέου, Γ. (1938) *Μετάφραση Ομήρου Οδύσσεια*. Αθήνα: Έκδοση Μιχαήλ Ι. Σαλιβερους.
- Παπανίκος, Γ. Θ. (2020) *Τα Έξι Δέλτα της Απόκτησης Γνώσης με Μία Εφαρμογή στην Επιστήμη της Ιστορίας*. [https://www.atiner.gr/gtp/Papanikos\(2020\)-6Delta.pdf](https://www.atiner.gr/gtp/Papanikos(2020)-6Delta.pdf).
- Πολυλάς, Ι. (1912) *Ομήρου Οδύσσεια: Μετάφραση*. Τόμοι Α', Β', Γ', Δ'. Αθήνα: Εκδόσεις Φέξη.
- Σίδερης, Ζ. (1916/1966) *Ομήρου Οδύσσεια*. Αθήνα: Οργανισμός Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων.

Αγγλική

- Buckley, T. A. (1891) *The Odyssey of Homer*. London: George Bell and Sons, York Street Covent Garden.
- Fagles, R. (1996) *The Odyssey*. New York, USA: Viking Press.
- Liddell, H. G., Scott, R. (2007) *Επιτομή του Μεγάλου Λεξικού: Λεξικό της Αρχαίας Ελληνικής Γλώσσας*. Αθήνα: Εκδόσεις Πελεκάνος.
- Papanikos, G. T. (2021) Collective Decision-Making in Homer's Odyssey. *Athens Journal of Mediterranean Studies* 7(1): 59-84. <https://doi.org/10.30958/ajms.7-1-4>
- Rieu, E. V. (1946) Introduction. In *Homer: The Odyssey*. Harmondsworth, Middlesex, England: Penguin Books Ltd.